

РОЗДІЛ III. ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

УДК 378+78+37.091.33—047.22

Ван Юе

Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ДІАГНОСТИКА ТА УМОВИ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті обґрунтовано особливості методичної компетенції майбутнього вчителя музики, що проявляється в наявності у студентів здібностей до організації та здійснення процесу музичного навчання школярів на рівні сучасних художньо-освітніх вимог. Також наведено критерії її оцінки, рівні сформованості й підходи, що сприяють удосконалюванню методичної компетенції майбутнього вчителя музики у процесі навчання в класі основного музичного інструменту (фортепіано).

Ключові слова: методична компетенція, методична задача, самореалізація, практико-орієнтована діяльність, специфіка методичної компетенції вчителя музики.

Постановка проблеми. Методична компетенція, на думку педагогів-учених, визначається в якості основного компонента компетентності вчителя музики. Вона пов'язана з вибором методів навчання, засобів, форм і методів педагогічного впливу. Методична компетенція майбутнього вчителя музики є системним особистісним утворенням, яке проявляється в наявності у студентів здібностей до організації та здійснення процесу музичного навчання школярів на рівні сучасних художньо-освітніх вимог, успішного вирішення методичних завдань, професійної самореалізації та самовдосконалення. Проблема формування методичної компетенції студентів завжди була однією з головних, а сьогодні стала основою практичної фахової діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва.

Мета статті – обґрунтування критеріїв сформованості методичної компетенції майбутніх учителів музики, виявлення умов і методів, що сприяють підвищенню рівня методичної компетенції студентів-музикантів у процесі навчання в університеті.

Мету конкретизовано в таких завданнях:

– виявити рівні сформованості методичної компетенції в майбутніх учителів музики;

- на основі компонентної структури визначити критерії оцінювання рівня сформованості методичної компетенції в майбутніх учителів музики;
- проаналізувати умови й методи, що сприяють підвищенню рівня методичної компетенції студентів-музикантів у процесі занять з основного музичного інструменту (фортепіано).

Аналіз актуальних досліджень. Методична підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва є складовою його загальної фахової підготовки. Аналіз наукових праць К. Авраменко, О. Апраксиної, І. Боднарук, Н. Верещагіної, С. Горбенка, Р. Гургули, Г. Дицьо, А. Козир, Є. Проворової, Л. Таланової та ін. дає підставу для визначення сутності й особливостей означеного процесу.

На думку О. Апраксиної, методична підготовка майбутніх учителів музики є підґрунтям для налагодження взаємозв'язків між різними навчальними дисциплінами та педагогічною практикою [2]. Н. Верещагіна розглядає її як процес навчання й самонавчання майбутніх фахівців до здійснення методичної діяльності, яка ґрунтується на наукових досягненнях із педагогіки, психології, теорії та методики навчання [5]. К. Авраменко методичну підготовку вчителя музики вважає системоутворюючим компонентом професійної підготовки педагога; самостійною динамічною та комплексною системою, що віддзеркалює її зміст, структуру й функції [1]. У якості системи організації навчально-виховного процесу розглядає методичну підготовку студентів мистецько-педагогічних вишів Р. Гургула [6]. Дослідниця звертає увагу на той факт, що така організація передбачає систематизацію та поглиблення набутих методичних знань, постійне вдосконалення практичних умінь і навичок з метою підготовки майбутніх учителів музики до організації різних видів практичної діяльності в школі, формування їх методичної самостійності.

Т. Бодрова наголошує на тому, що в широкому розумінні методична підготовка майбутніх педагогів є багатограним феноменом, системою організації та управління навчанням, формою здобуття фахової освіти, що здійснюється шляхом реалізації складних організаційних і змістово-процесуальних зв'язків і спрямована на якісні продуктивні зміни. Дослідниця звертає увагу на виробничо-спрямовані характеристики досліджуваного феномена, які яскраво виявляються в тісних зв'язках педагогічної теорії та шкільної практики. Цей зв'язок має складний взаємозалежний характер, що теж здійснює вагомий вплив на створення об'єктивних умов удосконалення технологічних механізмів педагогічної дії [3].

На наш погляд, специфіка методичної компетентності вчителя музики, яку студенти мають набути в процесі індивідуальних занять, полягає в багатоаспектності його методичної діяльності: уміння й навички добирати цікавий матеріал, що доповнює основний шкільний програмний репертуар із слухання музики, теоретичні знання методики поетапного, самостійного розучування й виконання музичних творів на належному професійному рівні; подолання техніко-виконавських труднощів; ескізне

засвоєння музичних творів за короткий термін; теоретичні й методичні знання особливостей виконання акомпанементу до дитячих вокальних, хорових та інструментальних творів, методика переносу фактурних і гармонічних особливостей до іншої тональності; спрощування музичного матеріалу шляхом вилучення другорядних деталей мелодії та гармонії.

Виходячи з цього, основними критеріями рівня сформованості методичної компетенції майбутніх учителів музики вважаємо: мотиваційно-цільовий, інформативно-методичний, операційно-моделюючий, системно-діяльнісний.

Мотиваційно-цільовий критерій базується на ціннісному ставленні майбутнього педагога до оволодіння методичними прийомами й методами навчально-педагогічної діяльності, пошуку шляхів вирішення конкретних педагогічних проблем, що виникають у практиці сучасного вчителя музики. Він спрямований на виявлення у студентів-музикантів рівня мотивації до професійного росту, заснованого на сприйманні й оцінюванні педагогічної ситуації як багатомірної, постійно інноваційної педагогічної реальності.

Інформативно-методичний критерій спрямований на виявлення сукупності методичних знань, необхідних для якісного виконання навчально-методичної діяльності, яка забезпечує успішність музично-естетичної, музично-психологічної, музично-педагогічної та виконавської діяльності майбутнього вчителя музики.

Операційно-моделюючий критерій виявляє рівень сформованості вмінь майбутнього вчителя музики, що пов'язаний із діагностикою умов процесу навчання, самооцінкою, прогнозуванням труднощів і досягнень, розробкою на цій основі конкретного плану дій, вибором форм і засобів виконання музичних творів і презентації художньої інформації.

Системно-діяльнісний критерій визначає міру володіння студентами методикою впливу на сприйняття учнів, коригування власною діяльністю на всіх її етапах.

Рівні методичної компетенції вчені визначають по-різному. Б. Блум зазначає шість рівнів: знання, розуміння, застосування в стандартних ситуаціях, аналіз, синтез, оцінка [4]. Такого підходу дотримуються Т. А. Іванова, А. І. Щербаков. Разом із тим, А. В. Мудрик зазначає три рівня, серед яких: перенесення варіантів рішення, прийомів навчання в умови нової педагогічної ситуації; знаходження нових рішень; створення нових рішень.

На основі аналізу досліджень і власного педагогічного досвіду ми виділяємо такі три рівня: базовий, пошуковий, ціннісно-змістовий.

На базовому рівні дії студента зводяться до перенесення варіантів рішення та прийомів навчання в умови нової педагогічної ситуації.

На пошуковому рівні студент за допомогою викладача знаходить нові рішення, веде частковий пошук доцільних методів досягнення поставленого завдання.

На ціннісно-змістовому – студент ураховує метапредметні зв'язки, конструює різні варіанти методичних рішень. На цьому рівні пошук

вирішення завдань стає джерелом збагачення суб'єктного досвіду студента, здатного аналізувати й обґрунтовувати свої методичні дії.

Ми вважаємо, що рівень методичних компетенцій майбутнього вчителя музики залежить від наявності системних комплексних знань і володіння загальним алгоритмом здійснення методичних дій. Однак, як показує практика, навіть за наявності достатніх методичних знань і вмінь, застосовуваних у конкретній методичній діяльності, студенти зазнають труднощів під час перенесення цих знань до педагогічних ситуацій.

Першою умовою формування методичної компетенції майбутніх учителів музики є впровадження в навчальний процес інноваційних технологій, які надають перевагу особистісно-суб'єктивному фактору, сприяють формуванню самостійних творчих умінь студентів і дозволяють максимально наблизити умови навчання до умов майбутньої діяльності студентів-музикантів. Так, у процесі вивчення музичного твору передбачається осмислення студентами таких питань: під час розкриття яких тем уроків можна використовувати означений музичний твір; скласти характеристику музичного твору для різних вікових груп; скласти оркестровий супровід (шумові інструменти) для виконання учнями молодших класів даної п'єси; зробити вибірку музичних творів для слухання, що поєднані з даною п'єсою єдиним змістом; виділити в п'єсі тематичний план і прослідкувати його динамічний розвиток.

До *другої умови* нами було віднесено: орієнтація студентів на ціннісно-сміслову ставлення до педагогічної діяльності, самоосвіту та свідомий саморозвиток.

До *третьої умови* – надання студентам можливості достатньої варіативності у виборі засобів і методів вирішення художньо-виконавських і вербально-інтерпретаційних завдань, включення їх до дослідницько-проектувальної роботи. Реалізація цієї умови припускає: наявність умінь як техніко-виконавського відтворення музичних творів, так і їх художньо-інтерпретаційного аналізу; досвід концертмейстерської роботи та творчого музикування (читання з листа, імпровізації, добору по слуху, транспонування); максимальний прояв творчих здібностей, у процесі чого студенти навчаються алгоритмам вирішення творчих педагогічних завдань.

У цьому випадку йдеться не про сутність знань, а про форму їх передачі. На думку В. І. Смирнової, якщо викладач діє згідно з педагогічним стереотипом, то в якості основної мети навчального процесу виступає передача вчителем «готових форм» соціального досвіду (знань, зразків діяльності...) [9]. Студент із найбільшою готовністю й більш продуктивно утягується в ті види діяльності, які ним обрані вільно. Якщо студенти безпосередньо беруть участь у постановці цілей своєї навчальної діяльності, мають можливість вибрати форму засвоєння змісту, метод навчання, вони відчують себе суб'єктами освітнього процесу. Коли ж їхня діяльність повністю регламентується викладачем, міцність засвоєння знань знижується.

Одним із шляхів реалізації виділених умов включення студентів до продуктивних форм творчої діяльності є застосування низки методів. Важливу роль у розвитку творчої діяльності й накопиченні професійно-методичного досвіду студентів відіграють методичні задачі. Під методичною задачею вчені розуміють таке навчальне завдання, у якому моделюється певний елемент методичної ситуації. Її вирішення передбачає усвідомлення проблеми, умов, стосовно яких задача має бути вирішена, та актуалізацію необхідних знань. На заняттях з основного музичного інструменту можуть бути такі методичні задачі: проаналізувати готовий варіант вирішення методичної ситуації; обрати одного з кількох запропонованих варіантів вирішення методичної проблеми; аналіз і добір завдань; самостійний пошук і вирішення методичної проблеми або самостійне виконання методичних дій за певних умов; проаналізувати готовий варіант вирішення методичної ситуації, обґрунтувати доцільність (недоцільність) добору вчителем вправ, типу та структури уроку, методичного підходу до опрацювання певної теми тощо.

Вирішення подібних завдань у процесі моделювання ситуацій або вирішення методичних задач створює на заняттях атмосферу пошуку та творчості, ініціює здатність студента до творчої самореалізації та сприяє перенесенню теоретичних набутих знань, умінь і навичок безпосередньо до практичної методичної діяльності. У своїй роботі ми намагались адаптувати педагогічний метод *ТРИЗ* з урахуванням особливостей практичної діяльності майбутнього вчителя музики, що дозволило цю технологію використовувати як інструмент пошуку оригінальних ідей у процесі вдосконалення методичної компетентності. Такий метод складається з безлічі інструментів і методів, що дозволяють у будь-якій проблемній ситуації прийняти креативне й ефективне рішення. На думку вчених, цей метод містить у собі чотири структурні одиниці: систематика, знання, аналогії, бачення.

Механізмом реалізації *методу художнього контексту* виступають різноманітні зв'язки музики з іншими видами мистецтва, художніми образами, теоретичними дисциплінами (сольфеджіо, гармонія, аналіз музичної форми, аранжування). Музично-методична компетенція студента збагачується при цьому за рахунок виявлення загального й особливого у специфіці музичного мистецтва, аналізу й порівняння художнього контексту музичних творів із живописом і поезією, усвідомленням структури, форми твору, особливостей використання композитором музично-виразних засобів.

Метод моделювання навчальних ситуацій стимулює студентів до самоаналізу, самооцінки й саморозвитку, готує майбутніх педагогів до співпраці з учнями. При цьому одну й ту саму педагогічну ситуацію варто моделювати по-різному, тоді якість змодельованої ситуації буде безпосередньо залежати від знань студента та його креативного мислення. Однак, вважаємо, що доцільно програвати (моделювати) не всі компоненти

уроків, а лише найбільш важливі, методично значущі їх частини, що дозволяє апробувати кілька способів і організаційних форм проведення уроків музики: виконання музичного твору цілком і фрагментарно, підготовка художньої анотації до одного музичного твору для різних вікових категорій учнів, підготовка діалогу з акцентом на художній зміст і використання композитором музично-виразних засобів.

Наступний метод – *метод елективності*. Цей метод припускає створення системи багаторівневої методичної підготовки майбутніх учителів музики, що враховує індивідуальні особливості студентів (здібності, рівень довузівської підготовки), що й надає кожному студентові можливість максимального розкриття здібностей для набуття відповідної до цих здібностей освіти. При цьому індивідуалізація навчання може здійснюватися за змістом (можливість коректування виконавських труднощів), за обсягом (використання індивідуальних планів роботи) і за часом (зміна в певних межах регламенту вивчення певного обсягу навчального матеріалу відповідно до індивідуально-психологічних особливостей, здібностей і рівня довузівської підготовки студентів). У межах нашого дослідження метод елективності передбачає створення педагогічних ситуацій, коли педагог у кожній конкретній музично-виконавській ситуації з'ясовує в діалозі зі студентом: яким повинен бути художній образ, якими музично-виразними засобами можна досягти слухового уявлення. Метод елективності полягає в забезпеченні можливості вибору індивідуальної траєкторії професійного самостворення. Особливості цього методу передбачають: знати індивідуальні психологічні особливості студентів, а також рівень їх виконавської підготовки; включати до навчання завдання, що не мають однозначного визначеного вирішення й реалізують право на особисту методичну оцінку студента (добір аплікатури в поліфонічних творах з подальшим поясненням доцільності вибору; добір репертуару до заданої теми, виявляти тематичний план музичного твору); використовувати творчі форми роботи у процесі занять у концертмейстерському класі.

Одним із шляхів удосконалення методичної компетентності майбутніх учителів музики стали також *метод емоційної драматургії* уроку та метод емоційного впливу. Метод емоційної драматургії уроку використовується під час розробки вчителем музики сценарію уроку. Драматургія уроку (послідовність навчальних завдань, зміст і обсяг музики, що звучить, кульмінація уроку, «післядія», емоційний тонус) визначається залежно від смислових акцентів на тому або іншому музичному творі, від позитивного ставлення школярів до тем або інших видів музикування, рівня загального й музичного розвитку учнів класу. У такому розумінні метод емоційної драматургії (Е. Б. Абдуллін) близький до метода емоційного впливу (Л. М. Дмитрієва й Н. М. Чорноіваненко).

Методичні компетенції, будучи діяльнісною складовою компетентності вчителя, характеризують змістовну й процесуальну сторони методичної діяльності, забезпечують її здійснення на різних рівнях методичної системи. Унаслідок цього високий рівень методичних компетенцій майбутнього вчителя музики залежить від наявності в нього системних комплексних знань і володіння загальним способом здійснення методичних дій.

На підставі аналізу літературних джерел, а також власного педагогічного досвіду ми дійшли таких **висновків**. Виходячи зі структури досліджуваного феномена, розроблено й науково обґрунтовано критерії сформованості методичної компетенції студентів вищих навчальних закладів, а саме: мотиваційно-цільовий, інформативно-методичний, операційно-моделюючий, системно-діяльнісний. До рівнів методичної компетенції віднесено такі: базовий, пошуковий, ціннісно-змістовий. Важливими складовими вдосконалення методичної компетенції майбутнього вчителя музики є умови й методи. У роботі ми виділяємо такі умови:

– впровадження до навчального процесу інноваційних технологій, які надають переваги особистісно-суб'єктивному факторові, сприяють формуванню самостійних творчих умінь студентів і дозволяють максимально наблизити умови навчання до умов майбутньої діяльності студентів-музикантів;

– орієнтація студентів на ціннісно-сміслову ставлення до педагогічної діяльності, самоосвіту та свідомий саморозвиток;

– надання студентам можливості достатньої варіативності у виборі засобів і методів вирішення художньо-виконавських і вербально-інтерпретаційних завдань, включення їх у дослідницьку й проектувальну роботу.

Одним зі шляхів реалізації цих умов щодо вдосконалення методичної компетентності майбутніх учителів музики стали також методи: ТРИЗ, метод художнього контексту, метод моделювання навчальних ситуацій, метод елективності, метод емоційної драматургії уроку, метод емоційного впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авраменко К. Б. Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956–1996) : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / К. Б. Авраменко. – К., 2002. – 22 с.

2. Апраסקина О. А. Методика музикального виховання в школі / О. А. Апраסקина. – М. : Просвещение, 1983. – 222 с.

3. Бодрова Т. О. Методична підготовка майбутніх учителів музики / Т. О. Бодрова // Наукові записки: Психолого-педагогічні науки. – Серія: Наукові видання Ніжинської вищої школи. – № 1. – Ніжин : Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, 2015. – С. 7–12.

4. Bloom B. S. Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals: Handbook I, cognitive domain / B. S. Bloom. – New York : Longman, 1994. – С. 112.

5. Верещагіна Н. О. Методическая подготовка бакалавров и магистров в области естественнонаучного образования: методология, теория и перспективы : монографія / Н. О. Верещагіна. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2011. – 156 с.

6. Гургула Р. Специфіка професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя музики [Електронний ресурс] / Р. Гургула. – Режим доступу : <http://intkonf.org/gurgula-r-i-spetsifika-profesiyno-metodichnoyi-pidgotovki-maybutnogovchitelya-muziki>.
7. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
8. Потоцька Т. Ф. Підготовка майбутніх вчителів до методичної творчості / Т. Ф. Потоцька // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – 2007. – № 1. – Бердянськ : БДПУ, 2007. – С. 179–184.
9. Смирнов В. И. Теория и методика воспитания. Часть III. Гуманистические воспитательные системы : учебное пособие / В. И. Смирнов. – Нижний Тагил : Нижнетагильская государственная социально-педагогическая академия, 2012. – 348 с.

РЕЗЮМЕ

Ван Юе. Диагностика и условия формирования методической компетенции будущих учителей музыки.

Методическая компетентность будущего учителя музыки является системным личностным образованием, которое проявляется в наличии у студентов способностей к организации и осуществлению процесса музыкального обучения школьников на уровне современных художественно-образовательных требований и связана с выбором методов обучения, средств, форм и методов педагогического воздействия. Специфика методической компетентности учителя музыки заключается в многоаспектности его методической деятельности: умение и навыки подбирать интересный материал, который дополняет основной школьный программный репертуар по слушанию музыки, теоретические знания методики поэтапного, самостоятельного разучивания и выполнения музыкальных произведений на должном профессиональном уровне; преодоление технических трудностей; эскизное усвоение музыкальных произведений за короткий срок; теоретические и методические знания особенностей выполнения аккомпанемента к детским вокальным, хоровым и инструментальным произведениям, методика переноса фактурных и гармонических особенностей к другой тональности; упрощение музыкального материала путем исключения второстепенных деталей мелодии и гармонии.

Основными критериями уровня сформированности методической компетенции будущих учителей музыки мы выделяем: мотивационно-целевой, информативно-методический, операционно-моделирующий, системно-деятельностный. Одним из главных условий формирования методической компетенции мы выделяем внедрение в учебный процесс инновационных технологий, которые предоставляют преимущество лично-субъективному фактору, способствуют формированию самостоятельных творческих умений студентов и позволяют максимально приблизить условия учебы к условиям будущей деятельности студентов-музыкантов.

Ключевые слова: *методическая компетенция, методическая задача, самореализация, практико-ориентированная деятельность, специфика методической компетенции учителя музыки.*

SUMMARY

Wang Yue. Diagnostics and conditions for the future music teachers' methodological competence formation.

The future music teacher's methodological competence is a systemic personal education that manifests itself in the ability of students to organize and implement the process of musical education of schoolchildren at the level of contemporary artistic and educational requirements and is associated with the choice of teaching techniques, means, forms and methods of pedagogical influence. The specificity of the methodological competence of the music teacher lies in the multidimensional nature of his methodological activity: the ability and skills to get interesting material, which complements the main school program repertoire of listening to music, theoretical knowledge of the step-by-step method, independent learning and performance of musical works at the proper professional level; overcoming technical difficulties; sketch comprehending of musical compositions in a short time; theoretical and methodological knowledge of the singularities of performing the accompaniment to children's vocal, choral and instrumental works, the method of transferring textual and harmonic features to another tonality; simplifying the musical material by eliminating secondary elements of melody and harmony.

The main criteria for the level of formation of the methodological competence of the future music teachers are: motivational-target, informative-methodological, operative-modeling, system-activity. Among one of the main conditions for the formation of methodological competence we highlight introduction into the educational process of innovative technologies that give an advantage to the personality-subjective factor, contribute to the formation of independent creative skills of students and allow maximally approximate the study conditions to the conditions of the future activity of students-musicians.

Key words: *methodological competence, methodological task, self-realization, practice-oriented activity, specificity of methodological competence of the music teacher.*